

דף סיכום בחינה

מזהה בחינה: 001000276731 מזהה סטודנט: 309802

שם קורס: ענישה פלילית במשפט העברי

מספר שאלה	ניקוד מירבי	ציון
1	50.00	44.00
2	50.00	49.00
3	50.00	

0

ציון בחינה סופי : 90.00

הבחינה הבדוקה בעמודים הבאים

בחינה: ענישה פלילית במשפט העברי מועד ב

קורס 999088-01

מרצה: דר' שפט שובל

משך הבחינה: שעתיים

מותר כל חומר עזר מודפס או כתוב בכתב יד

מותר להשתמש בדף טיוטה ריק מהערות וכלי כתיבה

יש לענות על **שתיים** מתוך שלוש השאלות הבאות (כל שאלה 50 נק')

בהצלחה!

א. **עקרון מידה כנגד מידה**. "איש-בחטאו-יומת" (דברים, כד, טז) מבטא את העקרון לפיו כשמדובר בענישה פלילית בידי אדם-היא תהיה מידה כנגד מידה כלפי העבריין בלבד ולא כלפי משפחתו/בלתי מעורבים. במקרא זהו הגבול לעקרון הגמולנות, לעומת חוקי המזרח הקדום בהם יש ענישה גמולנית מלאה שמערבת בלתי-מעורבים.

ניתן-לראות-יישום-עקרון-זה-במספר-מקומות:

אונס-לפי המקרא (דברים, כב, כח-כט) העונש במקרה כזה יהיה פיצוי לאביה של האנוסה ונישואין אליה מבלי יכולת לגרשה (כי לא תוכל להתחתן), אם האישה לא רוצה להתחתן היא אינה חייבת והאונס ישלם פיצוי. לעומת זאת בחוקי-אשור (55)-יש אפשרות לאנוס את האישה של האנס ולא להחזירה, אם אין לאנס אישה הוא ישלם ויתחתן עם האנוסה.

רשלנות-לפי המקרא (שמות, כא, כח-ל) במקרה שבו שור נגח באדם-אז יהרגו את השור, ואם הייתה רשלנות של בעל השור (השור היה מועד)-אז בעל השור יחוייב מיתה על רשלנותו (עם אפוציה לכופר). בחוקי-חמורבי (229-230) אם בנאי התרשל בבניית בית והבית קרס ובעל הבית מת-הבנאי יומת, אם מת בנו של בעל הבית-בנו של הבנאי יומת.

רצח-לפי המקרא במקרה של רצח יהרגו את הרוצח ואין אשרות לקחת כופר לנפש, בחוק-האשורי: ניתן למסור בני-אדם אחרים תחת הדם ובכך "לרוחץ-את-הדם".

הרציונלים של חוקי המזרח הקדום נובעים מתפיסה **פטריאכלית-בני המשפחה** של אדם הם כמו רכוש, ולכן פגיעה בהם מצדיקה מבחינה גמולנית פגיעה זהה בבני-משפחה של המעוול, כמו כן לא הוגן שאם נהרג הבן של בעל הבית נהרוג את המפרנס העיקרי של הבית. לעומת זאת במקרא לא מרחיקים לכת, מציבים גמול לעקרון הגמולנות ורק העבריין נענש. **שוני מהמזרח הקדום- שם עיקרון מידה כנגד מידה גובר על עיקרון האשמה**. ההשלכת-העקרון-לגבי-הריסת-בתים: מזוז לומד שאין להעניש את בני-משפחת המחבל שלא לקחו חלק בפגיעה. הריסת בתים היא ענישה קולקטיבית ומענישה בני-משפחה על חטא שלא שלהם, לכן מזוז לא מקבל הריסת בתים כסנקציה לגטימית.

ב. קבצי החוק שבמקרא הם היחידים במזרח הקדום שמכילים עונשים בידי שמיים. העונשים הם-כרת/מיתה בידי שמיים. לפי גרינברג, זה נובע מההבדל בין חוקי המזרח הקדום לחוקי המקרא- **במקרא המחוקק הוא האל**, והעבריות שנעשות נעשות כנגדו, לכן האל מעניש (בנוסף, לא ניתן לקחת כופר לנפש/פיצוי במקרה של עבירה כי העבירות הן לא רק בין בני האדם. העבירות הן גם כלפי ה', כל עבירה בזדון נחשבת למרד כלפי ה'). לעומת זאת בחוקי-המזרח-הקדום **המחוקק הוא המלך/השליט** והחוק נועד ליצור סדר חברתי ולשמור על זכויות במובן הקנייני.

הענישה בידי שמיים באה לידי ביטוי בשני עונשים המובאים במקרא:

עונש הכרת-עונש מוות בידי שמיים וכריתה לחלוטין מהעם, מדובר בעונש שמוטל על עבירות חמורות בין אדם למקום (לפעמים כרת יכול לשמש עונש בידי אדם, כך למשל אנשי כת מדבר יהודה פרשו את עונש הכרת כגירוש ונידוי. "לכרות" את האדם מעמ", אבל זו לא הפרשנות המקובלת). בויקרא (כ, א-ה) מתארים את העונש של עבודת המולך-ענישה בידי שמיים "והכרתי-אותו-ואת-כל-הזונים-אחריו"- עונש הכרת.

עונש מיתה בידי שמיים-עונש של מוות וקיצור החיים בעולם הזה (פחות חמורה הכרת) עונש שניתן בכל פעם שהתורה נוקטת בלשון "מת" בצורה סתמית, למשל על נביא שרקר "ומת-הנביא-ההוא" (דברים, יח, יט-כ). וכוהנים שלא רוחצים ידיים ורגליים בכניסה למקדש (שמות, ל, ז-כא).

ניתן לראות מעבר מדין אדם לדין שמיים ולהפך במקרא-מקורות שבהם בהתחלה העונש ע"אדם ואח"כ עובר לעונש בידי שמיים ולהפך:

מעבר מדין אדם לדין שמיים-עניין המולך (ויקרא, כ, א-ה), סוג מסוים שלע"ז שה' מתערב בה לאחר שבני-האדם לא שפטו בעצמם. הענישה בידי שמיים סוג של משלימה את הענישה בידי אדם, עונש בידי שמיים מגיע כדי לוודא שהנאשמים מקבלים את העונש שמגיע להם. אם השופטים לא מילאו תפקידם כראוי-תהיה ענישה בידי שמיים.

מעבר מדין שמיים לדין אדם-עמ"י חוטא עם בנות מואב ועובד ע"ז (במדבר, כה, א-יב) ובעקבות כך פורצת מגיפה (עונש בידי שמיים). ה' אומר כיצד למנוע חרון אפו ולהסיר את המגיפה, פנחס הורג את החוטאים והמגיפה אכן פוסקת. מדובר בענישה בידי שמיים שמומרת בענישה בידי אדם. אלו מצבים בהם מגיעה ענישה חמורה והענישה בידי-אדם מגיעה כדי להחליף את הענישה-בידי-שמיים.

חז"ל ראו בענישה בידי שמיים כחלק מהדין ומשלימה לדין האנושי (שאינו תמיד מדויק ביותר). חז"ל הם שלוחיו של הקב"ה והם לא הבלעדיים במשפט, הקב"ה צעורב באופן אקטיבי במשפט. **נימוק**: אם עקב אילוצים ראייתיים ומשפטיים לא ניתן להעניש בני אדם (אין אפשרות לעמוד בסדרי הדין/חסרות ראיות) אז "היודע-מחשבות-יפרע-מאותו-איש". מובא כדוגמה הסיפור עם האדם שרץ עם חרב נוטפת בידו ומתחתי אדם גוסס, מישהו ראה אותו אבל אי אפשר לדון כיוון שאין 2 עדים-ה' העניש אותו והכיש אותו נחש. (תלמוד-בבלי, סנהדרין, לז, ע"א).

פתרון לביטול עונש המוות- לפי התלמוד ההבלי בכתובות- מיום שחרב ביהמ"ק בוטל הסנהדרין והפסיקו לדון בדיני-נפשות. אבל 4 מיתות ב"ד לא בוטלו אלא מתבצעות ע"י ה' ובאותו אופן (שריפה-בשריפה, סקילה-בסקילה וכדומה).

היעדר ראיות: "נקי-וצדיק-אל-תהרוג" (שמות, כג, ז) לכן דיני-נפשות אין מחזירים לחובה. יכול להיות מצב שבו אדם שיצא זכאי במשפט בני-אדם הוא באמת אשם. "ולא-אצדיק-רשע" (מכילתא, דר"י, כספא, ב)-במצב כזה ה' יפרע מאותו אדם את העונש. (סיפור החרב הנוטפת, למעלה).

מעבר מענישה בידי שמיים לענישה בידי אדם- רבי חנניה בן גמליאל כל חייבי כריתות שלקו נפטרו מיד כריתן.

מ

ג. עקרון "איש-בחטאון-יומת" לא מתקיים בענישה בידי שמיים, הקב"ה ידון את העבריין עפ"י מעשיו ולא עפ"י הפרוצדורות שבהן מחוייב ביה"ד (שמות, כג, ז) לכן חז"ל מסתייגים מהמעבר מדין-אדם לדיון-שמיים, זאת בשל החומרה של ענישה בידי שמיים. מכיוון שהתפיסה היא שע"י ענישה בידי אדם נוכל למנוע ענישה בידי שמיים ולהסיר חרון אף ה'. התוספתא בסוטה (טו, ז) מתארת שביום שבטלה הסנהדרין (הפסיקו לדון בדיני-נפשות) בטל שיר מבתי המשאות-היו עצובים עקב ביטולו של עונש מוות ע"י האדם כי אז הענישה נותרת בידי שמיים. ענישה בידי שמיים היא חמורה יותר, כוללנית יותר-מענישה לא רק את העבריין עצמו אלא גם קולקטיבית. כרגע נתונים לשאיטה יותר קשוחה וכוללנית ואילו הענישה האנושית היא מרוסנת יותר ויש בה יותר חסד.

ראיה מהמקרא - פרשת המולך "ונתתי פניי באיש ההוא ובמשפחתו".

44

(1)

א. **עונש המיתה** - בספרות חז"ל יש תהליך של עידון וריסון הענישה במסגרת עונש-המוות מתוך הכרה בכבוד-האדם. השאיפה היא למיתה "שאינ-בה-רושם" (ספרא קדושים י) שלא משאירה סימנים בגוף ושומרת על שלמות ומתוך הרציונל "ברור-לו-מיתה-יפה" שנלמד מהפסוק "ואהבת-לרעך-כמוך" (מכילתא דרבי שמעון). (האידיאל-הזכר-במיתת החנק-אך-חל-על-כל-המיתות)

חנק-במקום תליה, כריכת-סודר ומשיכה משני הכיוונים.

סקילה-במקרא העונש מתואר כלינץ' המוני, העדים מתחילים לזרוק אבנים ואח"כ שאר העם מצטרף. בספרות חז"ל עונש הסקילה הפך מלינץ' המוני לדחיפה מבניין גבוה, רק אם הוא לא מת אז זורקים עליו אבן כדי להרוג אותו (בד"כ הרוב מתים כבר מהדחיפה). השינוי בביצוע העונש נובע מעקרון כבוד האדם בענישה, רוצים למנוע מהעבריינים כאב ולשמור על שלמות הגוף. ישנן 2 דעות בעניין: ר' יהודה-הסקילה נעשית בעירום, את האיש מכסים מאחור ואת האישה מלפנים ומאחור כיוון שבושה גדולה יותר ודעה שניה לפיה האיש נסקל עירום לחלוטין והאישה לבושה. יש התנגשות בין 2 עקרונות- מחד, רוצים לסקול בעירום כדי **לקרב את המיתה** ולמנוע מהבגד להפוך לחוצץ שיגן על האדם ויעכב את המוות. העקרון השני-מציג את המשקל הרב שנותנים לכבוד-האדם בהליך הענישה-הכיסוי מטרתו להצניע את האיברים הפרטיים של האדם **ולשמור על כבודו**. בשתי הגישות רואים איזון בין הרצון לשמור על כבוד האדם לבין הרצון להגיע לריצוי מהיר של העונש ולמנוע סבל מהאדם. בספרות חז"ל העונש יבוצע ע"י דחיפה מהמותניים, כדי שהאדם יפול בתנוחה הכי מכוסה, אם לא נופל על מותניו-יהפכו אותו כדי לשמור על איבריו המוצנעים וכל כבודו ושלמות גופו.

תליה-אינה עונש מיתה לפי המקרא, אמצעי שעושים לגופה לאחר ההמתה. "לא-תלין-נבלתו-על-העץ" (דברין, כ"ה, א-ג) שמירה על כבוד-האדם: אסור להשאיר את גופתו של המת על העץ. "בצלם-אלוהים-עשה-את-האדם"-האדם נברא בצלמו של אלוהים, הפגיעה באדם היא פגיעה באלוהים. יש להעניש בצורה מינמלית, לקבור את האדם באותו היום כדי לא לבזותו (שלא ישהה) ולפי התורה יום שלם ("ביום-ההוא"). ספרות חז"ל-"אחד-קושר-ואחד-מתיר"- אחד קושר ומיד השני מבצע את ההתרה. חז"ל מפרטים על אופן התלייה במדרש (דברים, כא, ג)- לפני התליה היו מחכים לשקיעת החמה, תולים על העץ ומיד מתירים. "לא-תלין-נבלתו-על-העץ-כי-קבור-תקברנו-ביום-ההוא" (דברים, כה, א-ג). מיוסף קדמניות היהודים, ד, 265-למדים שמי מתרים התלייה היאמהירה, מטרתה היא להרתיע "למען-יראו-וייראו", ועדיין רוצים לשמור על כבוד האדם. "קללת-אלוהים-תלוי-בו" (תוספתא)-משל:תלו שודד שהוא תאום של המלך וכעת שהוא תלוי עוברי-אורח טוענים שהוא דומה למלך- האדם נברא בצלם אלוהים, לכן צריך לשמור על כבודו.

שריפה-במקרא האדם היה נשרף בעודו בחיים ובספרות חז"ל משליכים לתוך פיו גחלת בוערת ששורפת אותו מבפנים, כך המוות כואב פחות. גם כאן בא לידי ביטוי כבוד-האדם-באופן-ביצוע-העונש, רוצים למנוע מהאדם לסבול יותר מידי ורוצים לשמור על גופתו שלא תושחת.

המיתה-היחידה-בה-חכמים לא מחשיבים את אידיאל שלמות הגוף-מיתת **חרב**, אין אפשרות לבצע אותה מבלי להשחית את הגוף. **במקרא מוזכרת גם מיתה סתמית.**

עונש-המלקות-במקרא (דברים, כה, א-ג) מוגבלת הענישה ע"י הגבלת מספר המלקות ל-40. "פן-יוסיף-להכות...ונקלה-אחריך-לעיניך"-ההגבלה נועדה לשמור על **כבוד-האדם** ולמנוע ממנו קלון. אסור להכות את העבריין יותר מידי כדי שלא יתבזה בעיני אחיו. "משלקה-הרי-הוא-כאחריך"-חז"ל מוסיפים ואומרים שכשהעבריין התבזה יש שינוי בסטטוס שלו, הוא הופך לאח. ההגבלה חשובה כדי למנוע מהאדם קלון, יש צורך להציב גבול לעונש הזה מטעמי כבוד-האדם.

יש חשיבות לעניין הביוש, ישנן דעות שעוסקות בפטור מעונש-המלקות המלמדות על **כבוד-האדם** ממגבלת המכות. כשהאדם מאבד שליטה על סוגריו (משנה-מכות, ג, יד)-אדם מגיע לעשיית צרכים ונפטר מהעונש. ר' יהודה מחמיר-אישה נפטרת מהמלקות בשתן וגבר בצואה.

בבלי-מכות:מתי עבריינים צריכים להתבזות כדי להיפטר ממלקות?

רש"י-"קלה בראשונה"-מי שהתבזה עוד לפני ההכאה, נוצר לו כבר קלון והוא פטור מהעונש.

"קלה בשניה"- אם אדם קיבל מכה ראשונה ולאחר מכן נקרעה הרצועה מעצם ההנפה וההכאה האדם פטור ממכות, כשנקרעה הרצועה אך עדיין לא קיבל מכות-לא פטור. אם נקרעה לאחר שקיבל מכה אחת-פטור בשל הביזוי שכרוך בכפיתה ובביזוי בשל מעמד ההכאה. לדעת האמורא שמאל-גם בראשונה פטור, גם אם לא קיבל מכה והרצועה נקעה הוא פטור שכן הביוש נובע מעצם הכפיתה, האדם כבר התבזה ולכן פטור. ישנו תהליך שבו הביוש הפך מפטור מעונש המלקות לתחליף לעונש המלקות. כל הוראות אלו נועדו לשמור על כבוד-האדם, למנוע ביזוי וקלון.

ב. מקורות המשפט העברי הנוגעים לכבוד-האדם-בענישה השפיעו על קביעת תוכנה של דוקטרינת זכויות אסירים (להלן: הדוקטרינה). מהמקור שעוסק בפרשת-המלקות ניתן לראות שבמסגרת פס"דים שניתנו בשלב השני להתפתחות הדוקטרינה (שנות 70 עד 1992) כגון תמיר והוקמה, הש' אלון מתאר כיצד במשפט העברי הקפידו על כבוד האדם בעונשי המוות ובמתן מיתה יפה. זאת במסגרת הפסוק "ונקלה-אחריך-לעיניך"-דרכו חכמים הורו על שמירה על כבוד האדם. בהוקמה הש' אלון מסביר שיש לשמור על כבוד האדם לא רק כאשר הוא סיים לרצות את עונשו אלא גם **תוך כדי ריצוי העונש עצמו**. כלומר, יש לשמור על כבוד-האדם גם תוך כדי המאסר, זו דרך המשנה שמכנה את העבריין "רשע" לפני שנענש ו"אח" לאחר שנענש. צריך להסתכל על האסיר כאזרח ולשמור לו את זכויותיו כאזרח. הש' אלון: "אחריך-ורעך-הוא-זכויותיו-נשמרות-וכבודו-כאדם-שמורים-לו" (הוקמה).

הש' אלון-מקורות המשפט העברי במסגרת הענישה משפיעים על תוכן נוסחת האיזון בין זכויות אסירים לאינטרסים של מערכת הכליאה. נוסחה-זו-כוללת-(1) לנקוט באמצעי שפגיעתו פחותה בזכויות האסירים (2) פרופורציה בין הפגיעה לתועלת. (3) זכות יסודית היא מה שהמשפט העברי הכיר בו, ככל שהיא יותר יסודית-נדרש צידוק לאינטרס בטחוני חיוני שיגבור עליה.

אנו למדים שכל זכויות האסיר עומדות לו גם במאסרו למעט חפש התנועה (שנשלל מעצם המאסר).

בפס"ד-קטלן-בימ"ש מצטט את חז"ל שדנים בכבוד-האדם כערך בסיסי בחברה. "גדול-כבוד-הבריות-שדוחה-לא-תעשה-בתורה"-אין לתקן תקנות שפוגעות בכבוד הבריות.

בפס"ד-וייל אלון דן ביישום עקרונות הענישה הלמדים מערי-המקלט למאסר ושמהווים אידיאל-הרחקת העבריין והגבלת חופש תנועתו תוך מתן אפשרו לקיום חיים בסביבה משקמת. כמו ששיש תנאים לערי-מקלט(משנה-תורה-לרמב"ם)- צריך שיהיו בה זקנים(חכמים) ואסור שיהיו בה רוב של רוצחים.

49
(2)

